

A TÖRÖK-HÁZ TANULSÁGAI

„A Tisza Szeged főutcája.” Kevesen tudják, hogy ennek a mostanában már közkeletű és legutóbb a nagy árvíz centenáriuma is annyit idézgetett szállóigének egy várostervező mérnök, **Füle Lajos** a megfogalmazója. Nyomatásban először 1964-ben jelent meg a *Szeged programtervvázlata* című kiadványban, amelyet **Pálffy-Budinszky Endre** társaságában én szerkesztettem. Füle Lajos ebben lendületes, olykor költői nyelven álmondta meg a város jövőjét. A városát, amelynek ő sem szülötte, sem lakója, de amelynek múltját, levegőjét a bennszülötteknél is mélyebben sikerült átéreznie, és így fejlesztési tervét is látnokian kimunkálta.

A *Területrendezés* című szakfolyóiratban legutóbb Füle Lajos áttekintette a vidéki városfejlesztés eredményeit, gondjait, hibáit. Már rég nem ügyköre a szegedi városépítés, de másfél év után is szükségesnek látta, hogy visszatérjen egy fájó szegedi ügy tanulságaira. Azt írja: „a szegedi Török-háznak, az alföldi országgrész egyetlen megmaradt korabeli emeletes polgárházának lebontása csak egy példa a sok közül, hogyan téptük ki itt-ott — a korszerűbb érdekében — városi történelemkönyveink pótolhatatlan lapjait”.

Bennem és a városát szerető szegediek legjavában keserű emlék tép föl Füle Lajos higgadt mondata. **Móra Ferencnek** és **Cs. Sebestyén Károlynak** 1927-ben sikerült megmentenie a Dömötör-tornyot az értetlen vezetők, akik a Fogaalmi templomot féltették az Árpád-kor alföldi viszonylatban oly ritka maradványától. **Dercsényi Dezsőnek**, **Granasztói Pálnak**, **Bálint Sándornak** 1964-ben nem sikerült megmentenie *Szeged legrégebbi világi műemlékét* az önkényeskedő rádiózási dühétől.

Az Oskola u. 6. sz. alatt állott mindaddig az elagot épület, amelyet a jó pontot szerezni akaró újdondász nem átalított bagolyvárnak kikiáltani. Valóban öreg volt már, a 17. századból való. **Demján-háznak** hívták, de a szegedi szájnyelv szerint török bazár volt valaha, ezért ismertebbé vált mint, Török-ház, 1960-ból való leírását idézem: „Az utcára merőleges, oromfalas épület az utca felé öttengelyes. Homlokzata teljesen sík, tagozata nincs. Az épület tömegében és arányaiban még középkorias jellegűt őriz... A földszinti nyílásokat a boltalakítások eredeti mivoltukból teljesen kiforgatták. Szép, íves barokk kapuzata van. A 18. században megyeháza volt. A szabadságharc idején Damjanich tábornok lakott benne. Árvíz után a város újjáépítését irányító királyi bizottság akadályozta meg az épület akkor tervezett átalakítását”.

Száz éve tehát megvédték. **Lechner Lajos** tisztaban volt értékeivel. **Borvendég Béla** is, aki 1958-ban elnyerte az Oskola utca újjáépítésére kiírt pályázatot, nem utolsósorban azzal, hogy tervébe bekomponálta a megújítandó és régi fényében fölragyogtatandó műemléket. *Sikerült munkáját Ybi-díj is méltányolta.*

1959-ben megkezdődött az Oskola utca rendezése. Csakhogy **Borvendég Béla** tervét egyremásra keresztülhúzták szubjektív, hatalmi helyzetből eredő, szakszerűtlen utasítások.

A városi tanács mellett működő műemléki albizottság 1964. június 25-én a Török-ház ügyében kibővített ülést tartott. Vendégként részt vett az ülésen **Dercsényi Dezső** és **Granasztói Pál** is. **Dercsényi** elmondta, hogy Velencéből tért meg éppen, amikor a szegedi meghívó itthon várta. *Egy nemzetközi műemléki tanácskozáson éppen a szegedi Török-házat ismertette példaképpen, hogy miként lehet egy műemléket az élő várostestbe a legharmonikusabban beilleszteni.* **Granasztói** azon álmélkodott, hogyan lehetséges, hogy egy város, amely büszke lehetne oly ritka becsű történelmi nevezetességére, maga kéri, hogy a Török-házat vegyék le a műemléki jegyzékről, s

engedélyezzék elpusztítását. „A modern városépítés problémája — mondotta többek közt —, hogy a típusépületekkel szinte mindent uniformizál; ezért örülni kell annak, hogy Szeged városközpontja olyan adottságokkal rendelkezik, amelyek régi történelmét idézik. Az szóban levő háromszáz éves épület is olyan színfoltot ad majd az átépített palánki városrésznek, amely érzékelteti, hogy a város nem a pampákon épült, hanem régi történelmi múltja van.”

A *jegyzőkönyvből* idézem ezeket a szavakat. De idézhetném a többit is: nem akadt szakember, még a városi tanács építési osztályának hivatott vezetői között sem, aki a Török-ház lebontása mellett foglalt volna állást. Az érvelők kimutatták, hogy *sem statikai, sem forgalmi, sem városképi szempontból nem indokolható a lebontás.* **Bálint Sándor** tömör szakvéleménye is szerepel a jegyzőkönyvben: „Történelmi atmoszférát sugárzó ereje a várral, a kótárral és a Dömötör-toronyral vetekszik”.

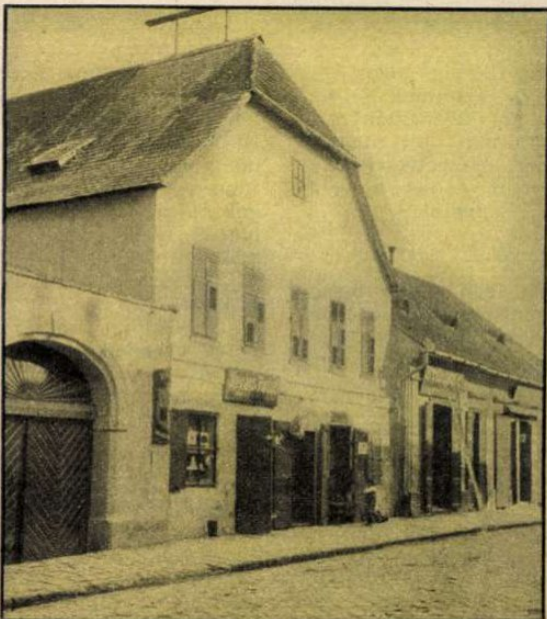
Az elnöklő — azóta élete delén elhunyt — **Kóhalmi József** azzal zárta a tanácskozást, hogy az egyöntetű álláspontot a város vezetőségének tudomására hozza.

Ez volt június 25-én. Ennek ellenére a város ismételen zaklatta az Építésügyi Minisztériumot, hogy törölje a Török-házat a műemléki jegyzékről, és engedje meg lebontását. A *Dél-Magyarországban* cikkek jelentek meg, amelyek a tekintélyes szakemberek véleményével szemben makacsul ismételték a műemlék „tarthatatlanságát”. Úgy állították be a szakértőket, mintha a „Török-ház tengeri kigyóját” ők idézték volna föl; ők volnának az okai, hogy az Oskola utca átépítése megtorpant. Majdhogynem „kártevők” lettek, akik gátolják a városfejlesztést...

1964. október 23-án jelent meg a *Dél-Magyarországban*: „Lebontják a Török-házat”. „A vitára most tett pontot az Építésügyi Minisztérium. **Dr. Trautmann Rezső** építésügyi miniszter ugyanis levélben közölte **dr. Biczó Györggyel**, a városi tanács elnökével, hogy nem gördít akadályt a Török-ház lebontása elé. Az épület sorsa tehát eldőlt, lebontják, mert ez *szükségszerű*.” A dőlt szedés a *Dél-Magyarország* cikkirójától való!

Hogy mennyire *nem volt szükségszerű*, a már idézett szakértők véleményén kívül most — *másfél évtized múltán* — **Füle Lajos** is megerősíti. Ennyi év távlatából nem őrizné ilyen eleven emlékezetében a szegedi kudarcot, amelyen elvérzett a múlt tisztelete és a várostervezők szakértelme a városi vezetés ellenében.

Azóta lebontották — az *Élet és Irodalom* adta hírül — a *Sulkowsky-házat* is: épült 1796-ban; copf stílusú nemesi kúria volt, gazdag kiképzésű; jellegzetes szegedi napsugárdíszítést őrző kapuval. S azután, ha valakinek megint útjába kerül, lebontják majd a többit is. Még áll a Maros u.

26. sz. alatt **Felmayer János** utolsó hírmondónak maradt tímárháza, jellegzetes borszárító padlásával; még megvan **Berta János** hajósgazda **Kis-Tisza u. 8/A.** alatti polgárháza — de meddig? A város újjáépül a műemlék csak gond, baj némeleknek. Egyszerűbb, ha letörlik a várostérképéről.

Nemcsak ez a tanulsága a Török-háznak. Legáltalább ennyire fontos, hogy levonjuk belőle a *nyílt várospolitikáról* való véleményünket. A szegedieket, elsősorban az értelmiséget, akkor is, azóta is elkedvetleníti a közéleti állásfoglalástól, ha látja, semmibe veszik a legszakoszerűbben megokolt javaslatait is. A mérnököket, ha azt tapasztalják, legszembetűnőbbé belenyúl egy piros ceruza; a költőket, ha éveken át packázniak bemutatkozásra szánt antológiájukkal; a helytörténeti kutatókat, ha „az udvari történetírás” szempontjai diktálják, hogyan kell értékelniük ezt vagy azt a harcost, vagy történelmi eseményt. „*Proletár, folytatnám, de unánád...*”

1970-ben **Erdei Ferenc**, anyagot gyűjtve a *Város és vidéké*-hez, az egyetemi könyvtár igazgatói szobájába összehívott néhányunkat kis diskuszusra a város dolgairól. Ott elmondtam nagyjából a fentieket is. Mint „2. sz. történésznek” szerepel is véleményem egy része a könyvében, a 164. lapon. De kissé szörmentén tolmácsolta, amit mondtam. Úgy fogalmaztam: A kulturális életben, a tudományos és művelődéspolitikai tevékenységben az eddiginél több *bizalomra* volna szükség az illetékesek részéről az alkotó értelmiségiek *kezdeményezése*i iránt. Nálunk még mindig óvatosan — hogy nem mondjam: gyanakvóan — fogadják az olyan javaslatot, amely nem fölülről jön.

Erdei, amikor már tén harmadszor ismételtem a *bizalom* és a *kezdeményezés* kulcsszavaimat, tréfásan megnyugtatót: nézd, nagy betűkkel írtam föl a füzetembe ezt a két szót: *Bizalom és Kezdeményezés*.

Csupa nagybetűvel szeretném mindazok figyelmébe ajánlani, akiket illet.

PÉTER LÁSZLÓ

1959 ÓTA LEBONTOTT SZEGEDI MŰEMLEK, MŰEMLEK JELLEGŰ VAGY TÖRTÉNETI NEVEZETESSÉGŰ HÁZAK

1961

Zrínyi u. 8. Radnóti Miklós lakása
1932 és 1934 közt.

1964

Oskola u. 6. Demján-ház (Török-ház).

Épült a 17. sz. első felében.

Oskola u. 18. Bába-ház (Napló-ház)

Épült a 19. sz. első felében

Roosevelt tér 9. Schaffer-ház. Épült 1811-ben

Tömörkény u. 6. Tömörkény István lakása

1901-től 1917-ig.

1965

Üttörő (Kálvária) tér. Kálvária-kápolna.

Épült 1883-ban.

1967

Kálmány Lajos u. 23. Peternelly-ház.

Épült 1820 körül.

1975

Dóm tér 1. Épült a 18. sz. második felében.

Dóm tér 2. Épült a 18. sz. második felében.

Somogyi u. 16. „Nyilvesszős” ház.

Épült a 19. sz. első felében.

1976

Maros u. 8. A KMP szegedi szervezetének otthona

1919 január végén, február elején.

1977

Árpád tér 3. Egressy-ház.

Épült a 18. sz. második felében.

Árpád tér 4-5. Sulkowsky-ház. Épült 1796-ban.

József Attila rakpart 1. Felső-Tisza-part 1.

Épült a 19. sz. közepén.

1978

Lenin körút 7. Zsótér-kúria. Épült 1880 körül.

A Török ház.
Oskola u. 6.
(Lebontották)